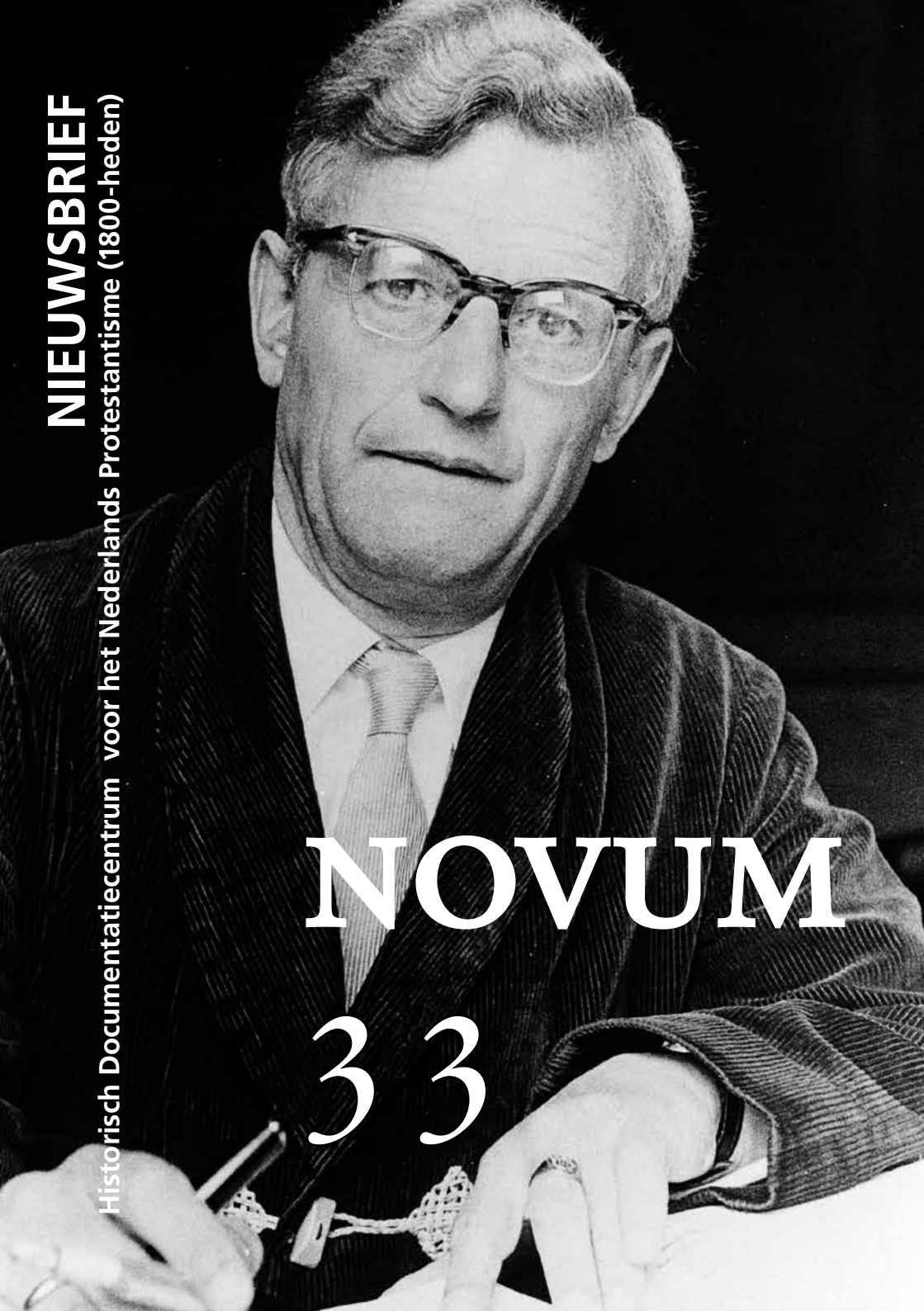

NIEUWSBRIEF
Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (1800-heden)

NOVUM

33

■ Colofon

Novum 33, december 2015

Een uitgave van het
Historisch Documentatiecentrum voor het
Nederlands Protestantisme (1800-heden)
Vrije Universiteit Amsterdam

Adres

Hoofdgebouw Vrije Universiteit Amsterdam
Kamer IE-45
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam

Stichting ter ondersteuning van het HDC

IBAN: NL86 INGB 0001 1680 01

(t) 020 59 85271
(e) w.j.berkelaar@vu.nl
(i) <http://hdc.vu.nl>
(twitter) @hdcvu

Afbeeldingen omslag

H. Dooyeweerd (1874-1977), filosoof en hoogleraar aan de faculteit der
rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit Amsterdam

■ TEN GELEIDE

Het Historisch Documentatiecentrum heeft een mooi en gevarieerd jaar achter de rug. In deze nieuwsbrief kunt u lezen over de vele activiteiten die het HDC het afgelopen jaar heeft ondernomen, de publicaties die zijn verschenen, de lezingen en symposia die zijn verzorgd, het onderzoek dat werd uitgevoerd en de fondswerving die werd gedaan. De HDC-collectie is weer veelvuldig geraadpleegd voor onderzoek. Met name één project willen we in dit verband noemen: de promotie van Ab van Langevelde in september aan de Theologische Universiteit Kampen op een biografische dissertatie over Cornelis Veenhof (1902-1983). Zijn proefschrift is hoofdzakelijk gebaseerd op het archief-C. Veenhof uit de HDC-collectie. Het HDC functioneert sinds dit jaar binnen de faculteit geesteswetenschappen, waar Bart Wallet en George Harinck ook colleges verzorgen en studenten en promovendi begeleiden. Het centrum heeft een nieuwe plek gekregen op de eerste verdieping van het hoofdgebouw van VU, kamer 1E-45, en daar wordt ook plezierig samengewerkt met de 'buren', de Protestantse Theologische Universiteit.

Graag beklemtonen we dat veel van wat we ondernamen alleen kon plaatsvinden dankzij uw financiële steun. Culturele instellingen als het HDC staan qua middelen onder druk en moeten met weinig mankracht veel werk verzetten. We zijn daarom

dankbaar voor alle vrijwillige steun die we ontvangen. Maar ook uw steun als sympathisant – door uw belangstelling en door uw donatie – is van groot belang. Zoals gebruikelijk is de laatste handeling na twaalf maanden werk de toezending van deze nieuwsbrief met het jaarboek, ditmaal over de protestantse onderwijzer. Met uw donaties hopen we ook volgend jaar u weer een gevarieerd aanbod aan activiteiten op het gebied van de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme te kunnen bieden. U bij voorbaat hartelijk dankend voor uw steun, wensen we u heil en zegen voor 2016.

■ DONATEURS

Honderden mensen steunen het Documentatiecentrum jaarlijks met een gift. Zij laten zien dat er – binnen en buiten de VU – waarde wordt gehecht aan het werk van het Centrum. Die donaties bleken ook dit jaar voor ons van vitaal belang. Vanuit de universiteit zijn steeds minder middelen beschikbaar voor publieksactiviteiten, maar met steun van onze donateurs konden wij ons werk voortzetten en de vele projecten van het Documentatiecentrum publiekelijk blijven presenteren.

We hopen dat u ons werk wilt blijven ondersteunen.

Wij verzoeken onze donateurs om hun bijdrage (de minimumbijdrage is € 20 voor particulieren; voor rechtspersonen € 100) over te maken op

IBAN: NL86 INGB 0001 1680 01 (BIC: INGBNL2A) ten name van de Stichting Ondersteuning van het Hist. Doc. Centrum Amsterdam, onder vermelding van 'Donatie 2016'. Wilt u zo vriendelijk zijn om bij uw betaling uw naam en adres te melden? De Stichting is door de belastingdienst aangemerkt als algemeen nut beogende instelling (ANBI), zie hiervoor onze de website: www.hdc.vu.nl/anbi.

Bent u nog geen donateur, dan bent u hierbij van harte uitgenodigd dat te worden. U steunt het HDC en draagt daardoor actief bij aan de conservering van, onderzoek naar en activiteiten rondom het protestantse erfgoed. Donateurs ontvangen NOVUM, uitnodigingen voor symposia, studiedagen, presentaties en tentoonstellingen, alsmede jaarlijks het Jaarboek voor de Geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme na 1800. Dit jaar is dat John Exalto en Gert van Klinken (red.), *De protestantse onderwijzer. Geschiedenis van een dienstbaar beroep, 1800-1920*, verschenen bij Uitgeverij Meinema, Zoetermeer

■ E-MAIL ADRES

Het Historisch Documentatiecentrum communiceert in toenemende mate via internet en email. Dit heeft twee voordelen. In de eerste plaats besparen we hiermee op drukwerk, hetgeen goed is uit het oogpunt van financiën en duurzaamheid. In de tweede plaats kunnen wij u snel en goed op de hoogte houden van onze activiteiten.

Veel van onze relaties en donateurs hebben ons inmiddels hun e-mail adres toevertrouwd. Of u dit al deed kunt u controleren aan de adressticker van deze postzending; staat daar een [e] achter uw naam dan hoeft u niets meer te doen. Staat die [e] er niet dan verzoeken wij u om via hdc@vu.nl uw e-mail adres aan ons door te geven.

■ PROMOTIES

Bij de nauw aan het HDC verbonden leerstoel van George Harinck werden dit jaar drie proefschriften verdedigd. Op 17 november promoveerde de historicus Anton van Renssen op een proefschrift over de in de negentiende eeuw gestichte protestantse wezeninrichting Neerbosch en haar stichter Johannes van 't Lindenhout. En op 30 november verdedigden de Amerikaanse theologen Clay Cooke en Brant Himes hun historisch-theologische proefschriften; in deze laatste twee gevallen was Kees van der Kooi ook promotor. Cooke promoveerde op een studie over Herman Bavinck en het neo-augustinianisme, en Himes op een vergelijking tussen Abraham Kuyper en de Duitse theoloog Dietrich Bonhoeffer.

■ KUYPER VOORDRACHT

Op 12 maart hield dr. Richard Mouw, emeritus-president van Fuller Theological Seminary te Pasadena,

Californië, en vooraanstaand vertegenwoordiger van het neocalvinisme in de Verenigde Staten, op uitnodiging van curatoren van de Vrije Universiteit de Kuyper Voordracht aan de VU over 'Of Pagan Festivals and Meta-Narratives: Recovering the Awareness of our Shared Humanness'. Mouw werd op initiatief van decaan Wim Janse, hoogleraar dogmatiek Kees van der Kooi en de HDC-directeur uitgenodigd en het HDC organiseerde de door George Harinck geleide bijeenkomst. Mouw heeft oude banden met de Vrije Universiteit – hij was er visiting professor – en begeleidt aan Fuller een groep promovendi die zich specialiseren in het neocalvinisme. Een deel van hen promoveert door toedoen van Harinck en Van der Kooi aan de VU.

Mouw nam zijn uitgangspunt in het feit dat dance festivals en grote sportmanifestaties het besef kunnen versterken dat we samen mens zijn. Nu de 'grote verhalen' bij velen weerzin oproepen, kunnen dit soort evenementen belangrijk zijn om mensen met elkaar te verenigen. Abraham Kuyper ontwikkelde aan het einde van de negentiende eeuw een alternatief concept, namelijk het idee van een 'gemene gratie'. Volgens Mouw kan dit concept ruimte bieden aan een nieuw 'wij'-gevoel waarin verbondenheid en erkenning van diversiteit samen gaan.

■ PREDIKANTEN IN DE FRONTLINIE

Op 9 april vond een symposium plaats over de rol van predikanten in de Tweede Wereldoorlog. De aanleiding was de presentatie van het boek van Jan Ridderbos, *Predikanten in de frontlinie. De gevolgen van deelname aan het (kerkelijk) verzet in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Vuurbaak, Barneveld). 150 deelnemers kwamen daartoe bijeen in de Amsterdamse Keizersgrachtkerk, die als locatie was gekozen omdat aldaar in 1944 koster S. van der Baan en ds T. Ferwerda zijn gefusilleerd nadat er wapens waren gevonden. De organisatie vond plaats in samenwerking met het Archief- en Documentatiecentrum te Kampen en het interdisciplinaire onderzoeksinstituut Clue+ van de Vrije Universiteit. Het symposium had als thema de gevolgen van deelname aan het kerkelijk verzet in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog en als sprekers traden op Pauline Broekema, verslaggever bij het NOS-journaal, over kerkelijk verzet en verraad, historicus Coen Hilbrink, die sprak over religie en gewapend verzet van knokploegen en predikant en historicus Geert Hovingh gaf een lezing over predikanten, die meer dan men wel meent bijdroegen aan de onderduik van joden. Tijdens de bijeenkomst werden namens de organisatoren en de Keizersgrachtkerk bloemen gelegd bij de gedenksteen voor de gefusilleerde predikant en koster naast de ingang van de kerk. Jan Ridderbos bood daarna het eerste

exemplaar van zijn boek aan de nazaten van beide slachtoffers aan.

■ OM DE OUDE WERELDZEE, EN HET VERVOLG

In mei en juni zond de IKON op NPO2 op acht zondagavonden de documentaireserie 'Om de oude wereldzee' uit van Hans Hermans en Martin Maat. In totaal zes en een half uur televisie werd Abraham Kuypers reis uit 1905 en 1906 om de Middellandse Zee verhaald. HDC-directeur George Harinck trad op als presentator, waarbij de historische reconstructie van de reis door zestien landen werd afgewisseld met interviews over de actuele situatie op het gebied van cultuur, politiek en religie. Het HDC was nauw betrokken bij de vervaardiging van de documentaire, waarbij het boek van Kuypers over zijn reis, *Om de oude wereldzee*, en het archief-Kuypers in de HDC-collectie uitgangspunt waren.

Op 8 mei werd in een gevuld auditorium aan de VU een preview van de documentaire vertoond, waarbij programmamaker Hans Hermans optrad, en het boek werd gepresenteerd dat Harinck over deze reis schreef, *Aan het roer staat het hart. Reis om de oude wereldzee in het voetspoor van Abraham Kuypers* (Bert Bakker), dat spoedig een tweede druk beleefde. Het boek werd aangeboden aan de rector van de VU, Frank van der Duyn Schouten, en aan CDA-voorzitter Ruth Peetoom. Daarnaast trad Harinck in de media op, gaf hij kran-

teninterviews, verzorgde hij, naast lezingen voor culturele gezelschappen en kerken, voor de VU-vereniging een serie lezingen en debatavonden naar aanleiding van de documentaire, en sprak hij voor de Theologische Universiteit Kampen vier avonden op een cursus rondom 'Om de oude wereldzee'. De DVD van de documentaire is verkrijgbaar via de webwinkel van de EO (waar de IKON per 1 januari 2016 in opgaat): shop.eo.nl. Vanuit de Verenigde Staten kwam het verzoek voor een versie van de documentaire met Engelse ondertiteling en na fondswerving in dat land komt begin 2016 deze internationale versie op de markt.

De ontvangst van 'Om de oude wereldzee' was positief en de kijkcijfers stemden tot tevredenheid, zodat de netmanager van NPO2 een nieuw voorstel voor een documentaire graag accepteerde. In de maand mei van 2016 wordt door de IKON/EO de vierdelige documentaire 'Varia americana' uitgezonden, opnieuw gepresenteerd door Harinck, over de reis die Kuypers in 1898 maakte naar de Verenigde Staten, onder meer om zijn bekende Stone-lezingen over het calvinisme te houden en een eredoctoraat van Princeton University in ontvangst te nemen. Kuypers bezocht de Nederlands-Amerikaanse gemeenschappen in Michigan en Iowa, en onder meer ook president McKinley in het Witte Huis. In de documentaire, die mede is mogelijk gemaakt door een subsidie van Clue+, wordt de verbinding gelegd tussen het verleden en heden

van de spanning tussen vrijheid en religie in de Verenigde Staten. Deze documentaire zal in het Nederlands en in het Engels beschikbaar komen. George Harinck schrijft ook over deze Amerikaanse reis een boek, dat komend voorjaar bij Bert Bakker verschijnt.

■ ONDERZOEK NEDERLAND-AMERIKA

In juli en augustus was George Harinck als Honorary Research Fellow werkzaam aan het A.C. van Raalte Institute van Hope College in Holland, Michigan. Hij werkte daar aan de biografie over Geerhardus Vos (1862-1949), de hoogleraar te Princeton die Abraham Kuyper in 1898 uitnodigde voor het houden van de Stone-lezingen. De HDC-directeur trof daar ook voorbereidingen voor een congres over de negentiende-eeuwse emigrantenleider ds. H.P. Scholte die zich met een groep te Pella, Iowa, vestigde. Hij stierf in 1868, reden waarom een congres over hem te Pella wordt belegd in 2018, 150 jaar na zijn overlijden.

■ VRIJMAKINGSBROCHURES DIGITAAL RAADPLEEGBAAR

Op 2 oktober werd in het gebouw van het *Reformatorsch Dagblad* te Apeldoorn de site met vrijmakingsbrochures gepresenteerd. Op deze site zijn omstreeks 1700 publicaties rond de scheuring in de Gereformeerde

Kerken, bekend als de Vrijmaking van 1944 en volgende jaren, raadpleegbaar en doorzoekbaar. Deze brochures uit de jaren veertig zijn afkomstig uit de collecties van het HDC, het Archief- en Documentatiecentrum te Kampen, de Protestantse Theologische Universiteit en de Theologische Universiteit Kampen. De brochures van de verschillende instellingen zijn eerst in een Metamorfose-project van de overheid verfilmd en vervolgens door Erdee Media Groep via de site Digibron (vrijmaking.nl) digitaal toegankelijk gemaakt.

De Vrijmaking is nog nauwelijks onderzocht, terwijl, of misschien juist omdat, er zoveel materiaal beschikbaar is. Centraal op het congres stonden de vragen wat deze digitale beschikbaarstelling van een groot corpus bronnenmateriaal betekent voor het onderzoek van deze kerk-scheuring en hoe een onderzoeker met dit materiaal aan het werk kan gaan. Welke nieuwe mogelijkheden voor onderzoek liggen in het verschiet, en wat zijn mogelijke valkuilen? Tijdens de bijeenkomst sprak de HDC-directeur over de Vrijmaking en verzorgde Hans van Hoof van de Erdee Media Groep de presentatie van de site. Vervolgens spraken Gert van Klinken en Wiljan Puttenstein (Protestantse Theologische Universiteit), Maarten van den Bos (Universiteit Utrecht) en Hugo den Boer (Theologische Universiteit Kampen) over mogelijkheden van digitaal historisch onderzoek op dit terrein.

■ DOOYEWEERD-SYMPIOSIUM

Op 8 oktober organiseerden het Historisch Documentatiecentrum en de Stichting Christelijke filosofie een symposium over de wijsgeer Herman Dooyeweerd (1894-1977). De aanleiding voor het symposium was de door vrijwilliger Jasper Verhoogt verzorgde inventaris van het archief-Dooyeweerd. Dat de filosoof nog leeft bewees de goede opkomst uit Nederland en zelfs uit de Verenigde Staten. In vier lezingen werd de erfenis van Dooyeweerd belicht. Emeritus-hoogleraar rechtsfilosofie Arend Soeteman (VU) beet de spits af en blikte terug op leven en werk van de filosoof. Roel Kuiper, rector magnificus van de Theologische Universiteit Kampen, sprak over Dooyeweerds maatschappelijke betrokkenheid die onder meer tot uitdrukking kwam in zijn werk voor de reclassering. De jonge filosoof Bas Hengstmengel legde uit wat Dooyeweerd voor een jongere generatie betekende en de bestuurskundige Sander Luitwieler (Universiteit Leiden) boog zich over de vraag hoe Dooyeweerd zou oordelen over de huidige Europese Unie. Jasper Verhoogt verschafte tenslotte inzicht in het rijke archief van de filosoof.

■ GEHEUGEN VAN DE VU

Op een bijeenkomst op 4 november lanceerde de Historische Commissie van de VU, in samenwerking met het HDC en *Why humanities matter*, de

website Geheugen van de VU. Dit is het virtuele herinneringsplatform van de VU. Door middel van de site wordt de geschiedenis van de universiteit zichtbaar gemaakt en het onderzoek ernaar gestimuleerd. Onder leiding van commissievoorzitter Fred van Lieburg introduceerde universiteitshistoricus Ab Flipse voor een betrokken gehoor de website en deelde Hubert Slings, universitair docent cultuurgeschiedenis aan de VU en directeur van de Stichting entoen.nu – de canon van Nederland, zijn ervaringen met laagdrempelige websites voor een breed publiek. Zie voor de site: geheugenvandevu.nl

■ GOD IN DE OORLOG

Op 24 november organiseerde het HDC een symposium rond de dit jaar verschenen studie *God in de oorlog. De rol van de kerk in Europa 1939-1945* van de Leidse emeritus-hoogleraar Vaderlandse Geschiedenis Jan Bank. Het boek van Bank deed bij verschijnen veel stof opwaaien, vooral door een interview in *Trouw*, hem afgenomen door historicus en journalist Gerrit-Jan KleinJan, en de berichtgeving van de krant naar aanleiding daarvan. In het interview merkte Bank op dat het gereformeerde verzet verleden wat overschat was en het hervormde verzet verleden daarentegen onderbelicht is gebleven. Het interview en de berichtgeving veroorzaakten een storm van protest, reden voor HDC-directeur George Harinck

om in nauw overleg met Jan Bank en samen met *Trouw*, en met subsidie van Clue+, een bijeenkomst te beleggen over de kerken in oorlogstijd. Het werd een symposium waarin de rol van de kerken in Europees perspectief werd geduid.

Karel Berkhoff (NIOD) sprak over de kerken in de Oekraïne, die de nazi's als bevrijders onthaalden na jarenlang te zijn onderdrukt door de communisten. Dit Oost-Europese perspectief was geheel anders dan in het Westen, waar de nazi's als het grote kwaad werden beschouwd. Ook door de Fransen? Vichy-Frankrijk collaboreerde tijdens de bezetting met Nazi-Duitsland, maar Sierk Plantinga (voormalig archivaris van het Nationaal Archief) nuanceerde de rol van de rooms-katholieke en protestantse kerken in bezet gebied. Zij boden joden en vluchtelingen meer hulp dan wel is aangenomen.

Historicus Jurjen Zeilstra, eerder gepromoveerd op een proefschrift over de oecumenische beweging, boog zich over de rol van de Wereldraad van Kerken, in het bijzonder W.A. Visser 't Hooft. Hij had al vroeg oog voor het kwaad dat Nazi-Duitsland was, al kwam de Wereldraad – kan met de bekende wijsheid achteraf worden geconstateerd – wat laat in actie voor de joden.

HDC-directeur George Harinck liet in zijn lezing zien dat onderscheid moet worden aangebracht tussen het officiële – en ook nog niet eenduidige – kerkelijk spreken en het gedrag van ambtsdragere en kerkleden op het

grondvlak. Veel is nog ongewis en zou in kaart moeten worden gebracht. Hij ging niet zover als predikant en kerkhistoricus Jan Ridderbos die in de discussie de gereformeerde kerken 'een samengeraapt zootje' noemde. Gerrit-Jan KleinJan (*Trouw*) lichtte toe hoe de ophef over zijn artikel kon ontstaan. Een eindredacteur had een prikkelend (en deels onjuist) nieuwsbericht op de voorpagina gezet en de koppenmaker was te vrij met de inhoud van de tekst omgegaan. Bij de reactie viel het KleinJan op dat de vele gereformeerden vooral teruggrepen op persoonlijke ervaringen of op ervaringen van hun voorvaderen, terwijl niet ingegaan werd op de algemene strekking van Banks betoog. Zijn lezing riep de meeste reacties op, vooral in de vorm van kritiek op de journalistiek, die dikwijls onzorgvuldig zou zijn.

■ VU PLAQUETTE

Een lopend HDC-project is een boek over de plaque die in het hoofgebouw van de Vrije Universiteit hangt ter herdenking van leden uit de academische gemeenschap die in het oorlogsgeweld van 1940-1945 hun leven verloren. In dit boek zullen de ruim negentig personen op de gedenkplaat worden geportretteerd, aangevuld met artikelen over de totstandkoming van de gedenkplaat, het herdenken van hen die vielen in de periode 1940-1945 aan andere Nederlandse universiteiten en het herdenken aan de

Vrije Universiteit. Het is de bedoeling dat dit boek in het voorjaar van 2017 verschijnt. Aan dit boek schrijven Wim Berkelaar, Ab Flipse, George Harinck en Gert van Klinken.

■ SYMPOSIUM OVER DE ZONDAGSWET

Op 8 december organiseerde het Historisch Documentatiecentrum in samenwerking met de faculteit Rechtsgeleerdheid en de Christen Juristen Vereniging een symposium over de Zondagswet. De aanleiding voor het symposium was actueel. In 2012 riep de Tweede Kamer in een breed gesteunde motie het kabinet op om een streep te halen door de Zondagswet. Die zou burgers die geen behoefte hebben aan zondagsrust beperken in hun tijdsbesteding. Minister Plasterk van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties liet vervolgens door de faculteit rechtsgeleerdheid van de VU onderzoeken welke plaats de Zondagswet in ons recht precies heeft en hoe deze wet momenteel functioneert. De onderzoeksresultaten vormden de aanleiding voor de bijeenkomst, alsmede het voornemen van het HDC onderzoek te doen naar de geschiedenis van de Zondagswet.

Op het symposium stond de vraag centraal wat de achtergrond is van de Zondagswet. Wat drukt deze wet uit over de identiteit van de Nederlandse samenleving en de plaats die het christendom, andere religies en levensovertuigingen daarin innemen? Moet de Zondagswet door de verandering van

de samenleving wellicht verdwijnen? De historici Bart Wallet en Hans van der Jagt (beiden medewerkers van het HDC) tekenden voor het historische deel van de bijeenkomst. Ze belichtten de bredere politieke en religieuze context van de Zondagswet en gingen daarbij ook in op de vraag hoe minderheden als joden en moslims zich tot de zondagsrust verhielden. Het advies van de VU aan minister Plasterk werd toegelicht door de hoogleraar staats- en bestuursrecht Jon Schilder (VU) en door drs. Roel Freeke van onderzoeksbureau Necker van Naam, die de praktische werking van de Zondagswet onderzocht.

■ DE P-FACTOR VAN HET ONDERWIJS

Op 9 december werd een studiemiddag in het Nationaal Onderwijsmuseum (Dordrecht) gehouden over het protestants-christelijk onderwijs in Nederland, georganiseerd door het Aelbrechtsfonds, het Onderwijsmuseum, het HDC en de faculteit Gedrags- en Bewegingswetenschappen Vrije Universiteit Amsterdam. Het protestants-christelijk onderwijs is stevig verworteld in het Nederlandse schoollandschap. Na de negentiende-eeuwse schoolstrijd, besloten door de Pacificatie van 1917, beleefde de bijzondere school een decennialange bloeitijd. Hoewel de kerkelijke betrokkenheid van veel ouders inmiddels sterk is afgenomen, sturen ze hun kinderen nog steeds graag naar de protestants-christelijke school.

Maar hoe hebben die school en haar identiteit zich in de loop der jaren ontwikkeld? Twee nieuwe publicaties wierpen licht op de historische ontwikkeling van de zogenaamde P-factor van het onderwijs. Met de P-factor is de protestantisme-factor bedoeld, naar analogie van de in 2009 geïntroduceerde calvinisme-factor. Hoe 'protestants' waren de bijzondere school en de christelijke leraar in het verleden, en wat kunnen we daar vandaag van leren? Op welke manier kreeg levensbeschouwing een plaats in het pc-opleidingsonderwijs? Deze vragen komen aan de orde in het boek van John Exalto (vu) over het sinds 1906 bestaande protestantse kweekschoolonderwijs in Rotterdam. De andere publicatie is het Jaarboek voor de Geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme, dat ditmaal handelt over de protestantse onderwijzer, en geredigeerd werd door Exalto en Gert van Klinken (PThU). Wat was de rol van de onderwijzer en wat was zijn positie in de gemeenschap?

Deze vragen stonden centraal tijdens de studiemiddag, waar niet alleen de twee nieuwe publicaties over de geschiedenis van het protestants-christelijk onderwijs gepresenteerd, maar ook een discussie werd gehouden over de P-factor van het onderwijs. Daarbij gaven oud-minister van Onderwijs Wim Deetman, directielid van Hogeschool Inholland Eric Westhoek en hoogleraar neocalvinisme George Harinck hun visie op de P-factor.

■ TRAJECTA EN DNK

Het door het HDC, het Katholiek Documentatiecentrum aan de Radbouduniversiteit te Nijmegen en het KADOC van de Katholieke Universiteit Leuven gedragen tijdschrift *Trajecta. Religie, cultuur en samenleving in de Nederlanden / Religion, Culture and Society in the Low Countries* kwam met twee nieuwe nummers uit, met artikelen over onder meer van Rolf van der Woude over 'Leviathan op kousenvoeten. Twee eeuwen protestantse noties over de Nederlandse sociale politiek', Tom-Eric Krijger (Rijksuniversiteit Groningen), 'Een veldheer met vele legers. De partijpolitieke erfenis van Guillaume Groen van Prinsterer' en Niels Den Hertog (promovendus vu) "Hat der Herr Ihnen aufgetragen eine solche Botschaft den Holländern zu bringen?". Karl Barth's visit to the Netherlands in the spring of 1939'. Van het *Documentatieblad voor de Nederlandse Kerkgeschiedenis na 1800*, waarvan de HDC-directeur qualitate qua hoofdredacteur is, verscheen een themanummer over katholieke en protestantse theologische studiefondsen, geredigeerd door de redacteurs Gert van Klinken en Lieuwe Mietus. Dit nummer werd gepresenteerd op een door de redactie met de Protestantse Theologische Universiteit belegd symposium over dit onderwerp, dat op 27 november aan de PThU te Amsterdam werd gehouden – en mogelijk werd gemaakt door steun van het Leidse Fonds Anthony Hallet.

Vertegenwoordigers van besturen van deze fondsen discussieerden er over hun rol en zichtbaarheid in het huidige tijdsgewricht.

■ AFSCHIED

Het HDC nam op 24 november op feestelijke wijze afscheid van Rolf van der Woude die met Paul Werkman meer dan een decennium het project geschiedenis van de christelijk-sociale beweging heeft getrokken, resulterend in kloeke boeken, waaronder *Geloof in eigen zaak. Markante protestantse werkgevers in de negentiende en twintigste eeuw* (2006) en *Bevlogen theologen. Geëngageerde predikanten in de negentiende en twintigste eeuw* (2012). Van der Woude is nu verbonden aan het Nederlands Agronomisch Historisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen en werkt aan een publicatie over gereformeerd piëtisme in de moderniserende samenleving van de provincie Groningen. Van Werkman is alleen wat dit project betreft feestelijk afscheid genomen. Hij blijft verbonden aan het HDC en werkt aan de biografie over Marinus Ruppert (1911-1992), onder meer CNV-voorzitter en vice-voorzitter van de Raad van State.

■ 300 BRIEVEN VAN KUYPERS DOCHTERS

Oud-vu-medewerker en kenner van de Nederlands-Hongaarse boekhistorische betrekkingen Ferenc Postma,

hoogleraar aan de Gaspar Karoli Universiteit te Boedapest, trof aldaar eerder dit jaar een grote collectie Nederlandse brieven aan in het archief van J. Sebestyen. Sebestyen was een Hongaarse hoogleraar theologie, beheerste het Nederlands en vertaalde als student omstreeks de Eerste Wereldoorlog de Stone-lezingen van Kuyper in het Hongaars, en bevorderde diens gedachtengoed in zijn land. Hij werd in 1930 eredoctor van de Vrije Universiteit. Tussen de naar schatting duizend brieven uit Nederland in Sebestyens archief bevinden zich ook omstreeks driehonderd brieven van de dochters van Kuyper die tot diens dood in 1950 met hem correspondeerden. De HDC-directeur is in oktober in Boedapest geweest voor kennisname van het archief en voor overleg over onderzoek naar deze collectie. In samenwerking met de Gaspar Karoli Universiteit, die banden heeft met de vu, wordt momenteel onderzocht hoe deze collectie te benutten. Begin 2016 zal Maarten Aalders, geassocieerd HDC-onderzoeker, in Boedapest de collectie fotograferen voor digitale beschikbaarstelling op de HDC-site.

■ 2016

In het nieuwe jaar hoopt het HDC activiteiten te ontwikkelen rondom de tv-documentaire ‘Varia Americana’, protestanten en apartheid, religie en de Nederlands-Indonesische oorlog, Nederlands-Hongaarse betrekkingen

en de christelijk school. Raadpleeg voor actuele informatie de website hdc.vu.nl en let op de HDC-nieuwsberichten in uw mailbox.

■ MEDEWERKERS

Hieronder volgt in alfabetische volgorde een greep uit de activiteiten van de medewerkers van het HDC.

■ **Wim Berkelaar** trad op 31 oktober op als interviewer op de Nacht van de Geschiedenis in het Rijksmuseum in Amsterdam, waar hij oud-vvd-fractievoorzitter Frits Bolkestein, historicus Dennis Bos, politicoloog Meindert Fennema en HDC-directeur George Harinck interviewde over het thema 'politieke stromingen tussen droom en daad'. Daarnaast was hij met enige regelmaat op de radio te beluisteren in het EO-programma *Dit is de dag*, het historisch radioprogramma OVT van de VPRO en OBA-live van de Humanistische omroep, waar hij optrad in de serie 'raddraaiers van de redelijkheid'. Daarin sprak hij over uiteenlopende intellectuelen als Jean-Paul Sartre, Oriana Fallaci, Arthur Koestler, Pieter Geyl en Anton Constandse. Op 10 oktober was hij spreekstalmeester bij de jaarlijkse Anton Constandse lezing van de vereniging *De Vrije Gedachte*, waar publicist Paul Scheffer sprak over de stroom immigranten die dit jaar op Europa afkwam. Op het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis sprak hij op 13 november, samen

met historicus Dennis Bos en socioloog Marcel van der Linden, over *Het Communistisch Manifest* van Karl Marx en Friedrich Engels, waarvan bij uitgeverij Van Tilt dit jaar een heruitgave verscheen.

■ Op 23 januari nam oud-HDC-directeur **Jan de Bruijn** in de aula van de Vrije Universiteit onder grote belangstelling afscheid als hoogleraar politieke geschiedenis bij de juridische faculteit met de rede 'Ridders van het recht', uitgegeven door de EON PERS Amstelveen.

■ **George Harinck** sprak onder meer op 18 april op het congres 'Neo-Calvinism and Race' van Princeton Theological Seminary over 'Bennie Keet, Neo-Calvinism and the Struggle against Apartheid'. Keet was een bij Herman Bavinck aan de VU gepromoveerde theologisch hoogleraar te Stellenbosch die zich als een van de eerste in de Nederduitse Gereformeerde Kerk keerde tegen de apartheidspolitiek van de Zuidafrikaanse regering. Op 19 september sprak hij op een conferentie van de Association for the Advancement of Dutch American Studies en het New Netherland Institute over 'The Dutch in America Across the Centuries: Connections and Comparisons' te Albany, New York, over 'Similarity and Continuity? The Michigan Career of Geerhardus Vos in the Light of the Dutch-American Experience Since 1609'.

■ **Hans van der Jagt** doet onderzoek naar het leven en werk van A.W.F. Idenburg (1861-1935). Afgelopen jaar bestond voor hem uit schrijven en archiefonderzoek, onder andere in het HDC, Nationaal Archief en het Koninklijk Huisarchief. Verder gaf Van der Jagt vijf lezingen op diverse academische congressen. Twee daarvan in het buitenland. In maart vond op de Islamitische staatsuniversiteit Sunan Kalijaga in Yogyakarta, Indonesië het congres ‘Costly tolerance’ plaats. Dit congres, georganiseerd door het Netherlands-Indonesia Consortium for Muslim and Christian relations, handelde over de vraag in hoeverre er godsdienstige en culturele bruggen kunnen worden gebouwd tussen moslims en christenen in Indonesië en Nederland. In zijn lezing benadrukte Van der Jagt de opvallend tolerante houding van Idenburg ten aanzien van de islam in Oost-Indië in de periode 1909-1916. In april sprak Van der Jagt op het congres ‘Neo-Calvinism and Race’ van het Kuyper Center van Princeton Theological Seminary, Princeton, Verenigde Staten. In deze lezing ging Van der Jagt in op het gereformeerde perspectief op ras en kerk in de context van het Nederlands kolonialisme eind negentiende eeuw. Op 8 december sprak hij over de Zondagswet in de koloniën, zoals die werd ingevoerd door gouverneur-generaal Idenburg.

■ **Wim de Jong** deed onderzoek en schreef concepten voor zijn boek ‘Van wie is de christelijke school?’, een pro-

ject waarvoor het HDC subsidie van Verus ontvangt. Naar verwachting zal medio 2016 het boek verschijnen, waar omheen activiteiten worden georganiseerd.

■ **Bart Wallet** begon het afgelopen jaar met een onderzoeksverblijf als Visiting Dorset Fellow gedurende de Hillary Term aan het Oxford Centre for Hebrew and Jewish Studies. Daar verrichtte hij onderzoek naar de veranderingen in de Amsterdams-joodse boekenmarkt tussen 1795-1850 en bestudeerde daarbij onder meer de transfer van protestantse modellen van welsprekendheid en bijbelvertalen naar het joodse domein, zoals die tot uiting kwamen in joodse preken en tweetalige Hebreeuws-Nederlandse gebedenboek- en bijbeledities. Dit onderzoek zal resulteren in een aantal Nederlands- en Engelstalige publicaties. Na terugkeer heeft hij de coördinatie opgepakt van het samen met de Universiteit van Amsterdam op te zetten onderzoeksproject rond ‘Dynamics of Religion and Memory’. De plannen daarvoor bevinden zich inmiddels in een vergevorderd stadium. In samenwerking met de juristen organiseerde hij het symposium rond de Zondagswet. Wallet doceerde ook dit jaar weer een module in de minor ‘God in Nederland’ en was redactiesecretaris van *Trajecta*. Tevens participeert hij in een gemengd Grieks-Nederlandse werkgroep die een lezingencyclus organiseert op het Nederlands Instituut te Athene rond ‘Telling Histories: Imagines, Memo-

ries, Narrations'. De openingslezing daarvan verzorgde hij in oktober. Diverse academische publicaties zagen het afgelopen jaar het licht, naast artikelen voor een breder publiek. Veel media-aandacht trok zijn onthulling dat in 1951 bij de plaatsing van de prinsessen Irene en Margriet op een lagere school in Baarn de joodse kinderen in een parallelklas werden geplaatst. Over dit thema is nog een vervolgpublishatie gepland.

■ **Herman Wesselink** werkte gestaag door aan zijn proefschrift over kerkgebouwen in de periode 1800-1970. Hij werd op 6 oktober geïnterviewd in het radioprogramma *Dit is de nacht* over de functie en herbestemmingen van kerkgebouwen en publiceerde een bijdrage in het in december onder redactie van Anneke Pons verschenen boek *Vensters op refodomes. Bevindelijk gereformeerden en moderne kerkbouw* (De Banier).

